

Kukoistusta ja elinvoimaa

■ ILKKA NIINILUOTO

Pekka Himanen: *Kukoistuksen käsikirja*. WSOY 2010.

Aarne Nurmio ja Teppo Turkki (toim.): *Elinvoimainen Suomi*. Sitra 2010.

Pekka Himasen raportti *Kukoistuksen käsikirja* julkistettiin komeasti Säätytalolla viime maaliskuussa. Tilaajien puolesta teoksen ottivat vastaan laveasti kehuen pääministeri Matti Vanhanen, valtiovarainministeri Jyrki Katainen, kulttuuriministeri Stefan Wallin ja työministeri Anni Sinnemäki. Himasen valoisa näkemys nykyisen kriisin kääntämisestä kohti suomalaista tulevaisuutta, jossa arvokas elämä toteutuu henkisen kulttuurin kukoistuksen kautta, sai kiitosta myös valtiosihteeri Risto Volasen johtamalta tieteilijöiden ja taiteilijoiden paneelilta.

Himasan yhden miehen selvitetyönä laatimaa raporttia on mielenkiintoista verrata muihin ajankohtaisiin yrityksiin luodata Suomen muuttuvaa toimintaympäristöä ja tulevaisuuden mahdollisuuksia. Pääministerin nimittämä kasvutyöryhmä kartoittaa Antti Tanskasen johdolla Suomen talouden kehityslinjoja. Wallinille luovutettiin maaliskuussa kulttuuripoliittinen raportti *Kulttuuri – tulevaisuuden voima*. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmä valmistelee tulevaisuuskausausta otsikolla *Sivistyksen voima*. Ulkoministeri Alexander Stubbin asettama maabrändiryhmä pohtii Jorma Ollilan johdolla Suomen vahvuuksia ja identiteettiä.

Itsenäisyyspäiväksi 2008 valmistui Sitran työryhmän muistio

Muutoksen Suomi, jossa etsittiin kansalaisia voimaannuttavia arvojen ja instituutioiden muutostapoja. Syksystä 2009 kevääseen 2010 toiminut Sitran kehitysohjelma, jonka puheenjohtajana toimi Sari Baldauf, kokosi yhteen noin 200 päättäjää ja vaikuttajaa yhteiskunnan eri sektoreilta. Kolmen vaikuttajafoorumien keskustelujen ja työpajojen yhteenvetona julkistettiin huhtikuussa raportti *Elinvoimainen Suomi* ja sitä taloustieteilijöiden tulevaisuuden näkemyksillä täydentävä teos *Kriisin jälkeen*.

Positiivisen ajattelun voima

Pekka Himasen edellisen raportin *Suomalainen unelma* keskeisiä teemoja olivat tutkimus, innovaatiot ja yliopistouudistus. Mieliesimerkkeinä ”rikastavan vuorovaikutuksen” yhteisöistä hän esitteli 1990-luvun Kalifornian Piilaakson, antiikin Ateenan ja 1900-luvun alun kulttuurivaikuttajien Tuusulanrannan. Teos ilmestyi vuonna 2007 taloudellisen nousukauden aikana. Nyt kolme vuotta myöhemmin maailma elää maailmanlaajuisen finanssikriisin ja taloudellisen ahdingon tunnelmissa. Julkista keskustelua hallitsee poliittinen puhe budjettien leikkauksista, verojen kiristämisestä ja sääteilyn lisäämisestä.

Myös tässä muuttuneessa tilanteessa Himanen on löytänyt ainekset uuteen kannustavaan tulevaisuusraporttiin. 36-vuotias filosofi, jonka kirjoja hakkerietiikasta ja suomalaisesta hyvinvointiyhteiskunnasta on julkaistu 20 kielellä, on hakenut monipuolisesti kansainvälisiä kontakteja Maailman talousfoorumien tulevaisuusryhmistä, Manuel Castellsin Lissabonin ryhmästä ja Global Dignity-

aloitteesta. Näihin maailmanparantajiin häntä yhdistää vastuullisen optimismin perusnäkemys. Jo Prologissa Himanen lyö lukkoon näkemyksensä kehityksen perimmäisestä päämäärästä: ”jokaisen mahdollisuus elää arvokasta elämää”. Luvussa ”Maailma käy lääkärissä” Himanen havainnollistaa tilastojen kautta globaalien yhteiskunnan keskeisiä ongelmia tuotannon (talouskriisi, ilmastonmuutos) ja reproduktion (väestönkasvu, sairaudet, köyhyys, kehitysmaiden hyvinvoinnin kuilu) piirissä. Tämän ”hätätilan” pohjalta hän hahmottelee kolme aikamme suurhaastetta.

Ensinnäkin ilmastonmuutos on saatava hallintaan siirtymällä ”vihreään informaatio- ja palvelutalouteen”. Toiseksi ”hyvinvointiyhteiskuntaversio 2.0” on rakennettava parantamalla työuria, uudistamalla hyvinvointipalveluja sekä ehkäisemällä ja hoitamalla elintapaan ja mielenterveyteen liittyviä sairauksia. Kolmanneksi ”rikas ja monikulttuurinen elämä” nojautuu uudenlaiseen luovaan oppimis- ja työ-kulttuuriin. Näin Suomi voi luoda edellytykset humanismin ja taiteen kukoistukselle 2010-luvulla.

Himanen etsii omien sanojensa mukaan tietä markkinoihin uskovien uusliberalismin ja valtion luottavan uskonnollisuuden väliltä. Hänen ihanteenaan on välittävä ja kannustava yhteiskunta, jossa kaikilla on oikeus ihmisarvoiseen elämään ja ainutlaatuisen potentiaalinsa toteuttamiseen. Tämän lähtökohdan mukaisesti *Kukoistuksen käsikirjasta* tulee opas positiiviseen ajatteluun. Himanen torjuu ”henkisen tragediamoodin ansan”, jossa alistutaan surkeaksi uskottuun kohtaloon. Useiden esi-

merkkien avulla hän osoittaa, miten uhkat ja ongelmat voidaan luovasti kääntää mahdollisuuksiksi ja vahvuuksiksi. Ilmastonmuutoksen myötä ympäristö- ja energiategnologiasta on tulossa ”maailman suurin bisnes”, jossa edelläkävijä saa etulyöntiaseman. Ikääntymistä on juhlistava ”elämän voiton käänteinä” ihmiskunnan historiasa. Vapaa ja reilu maailmankauppa luo edellytyksiä rikkaalle globaalille monikulttuurisuudelle. Maahanmuuton suosiminen voidaan nähdä sekä vastuunkantona että rikastavana panostuksena oman hyvinvointimme parantamiseen.

Luvussa II antiikin Ateenan kukoistus ja Piilaaksos edistys tarjotaan jälleen kerran esimerkkeinä Suomelle, joka voi kulttuuria tukemalla muodostaa ”kansainvälistikin vetovoimaisen rikastavan vuoro vaikutuksen keskittymän”. Näyttävien tekojen kautta Suomi voi ottaa paikan maailman ”henkisenä pääkaupunkina”. Luvut III ja IV kuvailevat koulujen ja yliopistojen oppimisen sekä työelämän johtamisen kehittämistä tavalla, jossa luovuus nojautuu rikastavan yhteisön ja luottamuksen varaan.

Sitran raportti *Elinvoimainen Suomi* kiteyttää aikamme haasteet ja ratkaisujen suuntaviivat varsin pitkälle samaan tapaan kuin Pekka Himanen. Sitran asiantuntijat näkevät Suomen elävän ”etsikkoaikaa”, kun Aasia-vetoisuus ja ilmastonmuutos asettavat ”globalisaation 2.0” uudet reunaehdot. Muroskautta leimaa siirtyminen teollisen ajan rakenteista ekologisesti kestäväan ja ihmis- ja ratkaisukeskeiseen palvelutalouteen. Pohjoismainen hyvinvoinnin malli kestää, mutta sen on uusiuduttava kehittämällä yrittäjyyttä ja luottamusjoh-

tajuutta. Monikulttuuristuminen on Suomelle mahdollisuus, jonka merkitystä ei ole vielä sisäistetty. Työssä innostuminen ja yhdessä tekeminen ovat sellaista yhteisöjen ja ihmisten välistä vuoro vaikutusta, jossa elinvoima kasvaa ja auttaa Suomea menestykseen.

Uuden aikakauden käsitteistö

Raija Julkusen happaman kommentin mukaan Himasen sanotot ovat ”niin pompöösejä, että niitä on vaikea asetella suomalaisten poliitikkojen suuhun” (*niin & näin* 2/2010). Onkin totta, että Himanen ei käytä virkamiesten kapulakieltä eikä tutkijoille tavanomaista viileää proosaa. Julkunen taitaa kuitenkin aliarvioida Himasta ja poliitikkoja: Säätytalon tilaisuudessa ministereillä ei ollut mitään vaikeuksia liittää nuoren filosofin ajatuksia itselleen tärkeisiin teemoihin.

Terminologian tärkeyttä korostaa myös Sitran raportti, jonka mukaan siirtyminen teollisesta yhteiskunnasta palvelutalouden aikakauden vaatii uudenlaisia ajattelu- ja toimintamalleja. Erityisen mielenkiintoista onkin kysyä, millä käsitteillä voimme parhaiten ottaa haltuun muuttuneen toimintaympäristön.

Teolliselle ajalle tyypillisiä käsitteellisiä metaforia ovat mekanismit, voimat, koneistot, pääomavirat, liikenne, suunnittelu, säätely, työ, innovaatiot, tuotanto, tuottavuus ja tehokkuus. Nämä puhuvat leimaavat yhä talouspoliittista keskustelua. Toisaalta teollisuusyhteiskunnassakin on jatkuvasti viljelty maatalousyhteisöistä peräisin olevia metaforisia termejä, kuten kasvuyritykset, tiedepuistot, siemenrahoitus ja yritys hautomot. Samanlaista taustaa on sanal-

la ”kulttuuri”, jonka merkitys on jo antiikin aikana lauantunut maanviljelystä hengen viljelyyn.

Jälkiteollista postmodernia informaatioyhteiskuntaa on viime vuosikymmeninä pyritty luonnehtimaan termeillä, jotka ilmaisevat tiedon ratkaisevaa roolia (tietotyö, tietoammatit) ja informaation välityksen mahdollistamia verkostoja ja rihmastoja (maailmankylä, verkostotalous). Raimo P. Hämäläisen ja Esa Saarisen ”systeemiäly” (*systems intelligence*) on myös irtiotto tähän suuntaan: kun insinöörien ja talousmiesten soveltama systeemi-teoria tavallisesti keskittyy tarkastelemaan lainomaisesti käyttäytyvien objektien järjestelmiä, niihin lisätään arvaamattomien ja luovien subjektien eli arvojen pohjalta valintoja tekevien ihmisten osuus. Tulevaisuudentutkija Osmo Kuusi tavoittelee samaa erottamalla oppimattomat ja oppivat järjestelmät. Himasen avainkäsite ”rikastava vuoro vaikutus” on saanut inspiraatiota informaatio- ja kommunikaatioteknologian kehityksestä. Olisi hyödyllistä nähdä tämän idean täsmällinen analyysi, joka osoittaisi sen yhteyden emergenssin käsitteeseen.

Himasan otsikkoonsa valitsema termi ”kukoistus” palaa floristiseen metaforaan, jota on perinteisesti liitetty yksilöjen, kulttuurien ja kansakuntien menestykseen. Myös Sitran hankkeen vaihtoehto teollisen ajan mekanistisille käsitteille nojautuu organismeja koskevaan kieleen: ”elinvoima” ja sen ”lähteet” viittaavat suoraan luontoon. Baldauf vertaakin Suomea metsässä kasvavaan puuhun, jonka juurina ovat luonnonvarat, osaamispääoma, sosiaalinen pääoma ja infra, runkona kestävä uudistuminen se-

kä oksina hyvinvointi, kilpailukyky ja talouden kasvu. Kuten processifilosofi Henri Bergsonin *elán vital*, elinvoima on ”energiaa, ilmenee henkenä ja tuottaa lisäarvoa”. Se ”kasvaa, leviää tai tukahtuu vuorovaikutuksessa yhteisöjen ja ihmisten välillä”. Näin Baldaufin mukaan dynaaminen elinvoiman käsite kuvaa ja tarkastelee ”kansakunnan potentiaalia yhtä aikaa talouden kasvun, yhteiskunnan toimivuuden ja yksilön elämän näkökulmasta”.

Tuumasta toimeen

Himanen on etukäteen varautunut siihen, että hänen läpikotainen ja antautumaton innostuksensa ei saa tukea ”epäinnostuneiden ja lannistavien ihmisten” piirissä. Esa Saarinen puolustaa tarmokkaasti entistä oppilastaan lukiolaisten *Improbatur*-lehdessä 1/2010: ”Olemme Pekan kanssa samassa rintamassa kynnikoita, keppihyppiöitä ja negatiiviylykköjä vastaan.”

Kauppalehden pääkirjoituksen 30.4.2010 mukaan Himasen raportti ”irtosi arkitodellisuudesta”. Luulisin, että filosofi tulkitsee tämän kohteliaisuutena: jos hallituksen tilaama visiotyö Suomen tulevaisuudesta ei jossain määrin irtaisi arkitodellisuudesta, se olisi auttamattomasti epäonnistunut. Silti Himasen kokonaiskuvaan on punottu mukaan yllättävänkin paljon konkreettisia käytännön toimenpide-ehdotuksia.

Himaselle talous ja valtio eivät ole itsetarkoituksia, mutta ne ovat tärkeitä välineitä arvokkaan elämän toteuttamisessa. Erityisen painokkaasti hän suosittelee verokannustimia, joilla voi tukea ympäristöinnovaatioita, päästöjen vähentämistä, työhyvinvointia, ter-

veellisiä ravintoaineita sekä luovaa työtä tieteessä ja taiteessa.

Vastaavasti Sitran raportissa esitellään runsaasti hankkeita, joissa korostuvat kansalaisten yhteistointaan liittyvät aktiviteetit, kuten vertaistuotanto, ennaltaehkäisevät palvelut, Findikaattori-palvelu, yritysverkostot, *public-private-people-partnership*, Case-Hämeenlinna ja vähähiilinen Suomi.

Himanen esittää edellisen raporttinsa painotusta muuttaen, että pitkän teknologiainvestoinnin jälkeen juuri nyt olisi ihmistieteisiin ja taiteisiin panostamisen aika. Kulttuuri on arvokkaan elämän ja ”merkitys yhteiskunnan” edistämisessä halvimpia keinoja, jolla on itseisarvonsa ohella suotuisa vaikutus myös taloudelliseen hyvinvointiin.

Kulttuuripolitiikan tiekarttaa 25 vuodeksi laatunut ohjelma *Kulttuuri – tulevaisuuden voima* miettii ansiokkaasti monenlaisia kulttuuripalvelujen toteuttamisen ja rahoittamisen joustavia malleja, mutta ei tohdi esittää määrärahojen kasvattamista. Sen sijaan Himasen ehdotuksena on alan rahoituksen 5 %:n vuotuinen lisäys koko 2010-luvun ajan. Suomessa humanistis-yhteiskuntatieteellisellä ja taiteellisella alalla olisikin todellista tarvetta parantaa opiskelija-opettaja-suhdetta, joka on noin 90 opiskelijaa professoria kohden. Alan tutkimuksen ja koulutuksen vuotuiset kokonaiskustannukset ovat noin 560 miljoonaa euroa, joten tästä 5 %:n kasvu merkitsisi 25 miljoonaa euroa. Säätyalon julkistamistilaisuudessa mukana olleet varmasti muistavat, että ministeri Katainen lupsakkaasti vakuutti, että kaikki Himasen ehdotukset toteutetaan ”kunhan keritään”.

Huhtikuussa Risto Volanen kutsui Järvenpään Rantatie-kevätssymposiumin talouden ja taiteen edustajia pohtimaan Pekka Himasen käsikirjoituksen jatkotoimenpiteitä. Kesällä pääministeri ja valtiosihteeri ovat kuitenkin jo ehtineet vaihtua.

Sitran yliasiamies Mikko Kosonen puolestaan lupaa suomalaisille päätöksentekijöille uutta koulutusohjelmaa, joka jatkaa elinvoimaisen Suomen hanketta ja näin luo perustaa menestyksen edellyttämälle kulttuurin murrokselle.

Olin itse lamavuonna 1993 pääministeri Esko Ahon asettamantöryhmän puheenjohtaja. Himasen ja Sitran raporttien tapaan olimme tuolloin huolissamme siitä, johtako talouden ankeus henkiseen lamaantuneisuuteen. Pohdintamme Suomen henkisestä tilasta ja tulevaisuudesta ei suoraan johtanut mihinkään poliittisiin toimenpiteisiin, mutta uskon myönteisesti, että puheenvuoromme sai monissa kuulijoissa ja lukijoissa aikaan ajatuksen liikettä. Tästä näkökulmasta arvokeskusteluun liittyvät tulevaisuusraportit ovat toisiaan täydentäviä ilmauksia ihmisten vakavasta halusta vaikuttaa hyvän elämän edistämiseen kotimaassa ja maailmalla. Niiden merkitys riippuu siitä, miten osuvasti ne onnistuvat kiteyttämään ajankohtaisia relevantteja kehityslinjoja ja miten vahvasti ne saavat innostettua kansalaisia ja instituutioita tarttumaan tuumasta toimeen.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston kansleri.